

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ

19. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDAN 20. YÜZYILIN
BAŞLARINA KADAR OSMANLI DEVLETİ VE
YENİ TÜRKİYE'NİN DOĞUŞU
(MODERNLEŞEN TÜRKİYE)

1

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ-I

**19. Yüzyılın İkinci Yarısından 20. Yüzyılın Başlarına
Kadar Osmanlı Devleti ve Yeni Türkiye'nin Doğuşu**
(Modernleşen Türkiye)

KİTAP EDITÖR KURULU

Neşe Özden ♦ Mehmet Temel ♦ Yasemin Doğaner ♦ Zehra Aslan
Mustafa Sıtkı Bilgin ♦ Ömer Osman Umar ♦ Abdullah İlgaşı
Halil Bal ♦ Mehmet Hacısalihoğlu ♦ Ali Satan ♦ Nurten Çetin
Hatice Güzel Mumyılmaz

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

Ankara ♦ 2023

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI 547

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I
19. Yüzyılın İkinci Yarısından 20. Yüzyılın Başlarına Kadar
Osmanlı Devleti ve Yeni Türkiye'nin Doğuşu
(Modernleşen Türkiye)

Editörler

Neşe Özden ♦ Mehmet Temel ♦ Yasemin Doğaner ♦ Zehra Aslan
Mustafa Sıtkı Bilgin ♦ Ömer Osman Umar ♦ Abdullah İlğazi ♦ Halil Bal
Mehmet Hacisalihoğlu ♦ Ali Satan ♦ Nurten Çetin ♦ Hatice Güzel Mumyalmaz

İnceleyiciler

Mehmet Hacisalihoğlu ♦ Yasemin Doğaner

Proje Yayın Koordinatörü

Selcan Koçaslan ♦ Aynur Yavuz Akengin

1. Baskı: Ankara 2023
Takım ISBN 978-975-17-5694-7
ISBN 978-975-17-5695-4

Kapak ve Sayfa Tasarımı

Selen Kuyucu

Atatürk Araştırma Merkezi
Genel Ağ: atam.gov.tr
E-Mağaza Genel Ağ: emagaza-atam.ayk.gov.tr

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme
ve iktibas hakları Atatürk Araştırma Merkezine aittir.

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRLER VE BÖLÜM YAZARLARI.....	XXIV
KISALTMALAR.....	XXVII
TAKDİM.....	1
ÖN SÖZ.....	3

I. KISIM

NİZAM-I CEDİT'TEN II. MEŞRUTİYET'E OSMANLI DEVLETİ

1. YAKINÇAĞA GİRERKEN OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU VE NİZAM-I CEDİT HAREKETİ.....	9
1.1. Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu	9
1.2. III. Selim ve Nizam-ı Cedit.....	16
2. II. MAHMUT DÖNEMİ'NDE DEVLETİN YAPILANDIRILMASI.....	28
2.1. Yenilik İhtiyacı ve II. Mahmut.....	28
2.2. II. Mahmut Dönemi Yenilikleri: Divan Sisteminden Kabine Sistemine Geçiş	30
3. TANZİMAT FERMANI VE GETİRDİKLERİ.....	42
3.1. Gülhane Hatt-ı Hümayûnu (3 Kasım 1839).....	42
3.2. Tanımı ve Kapsamı.....	43
3.3. Tanzimat'ın Getirdikleri	47

İÇİNDEKİLER

6. HEYET-İ TEMSİLİYE VE FAALİYETLERİ	822
6.1. Heyet-i Temsiliyenin Kuruluşu	823
6.2. İstanbul Hükûmetleri ile Heyet-i Temsiliye'nin İlişkileri	828
6.2.1. Damat Ferit Paşa Hükûmeti Dönemi (4 Mart -30 Eylül 1919)....	828
6.2.2. Ali Rıza Paşa Hükûmeti Dönemi	835
6.2.3. Salih Paşa Hükûmeti Dönemi.....	841
6.2.4. IV. Damat Ferit Paşa Hükûmeti Dönemi.....	843
6.3. Amasya Görüşmeleri (Mülakatı)	847
6.3.1. Hazırlık Çalışmaları.....	847
6.3.2. Protokoller.....	849
6.3.3. Komutanlar Toplantısı.....	854
6.3.4. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in Amasya'da Basına Verdikleri Mülakatlar.....	854
6.4. Heyet-i Temsiliyenin Ankara'ya Gelişi.....	856
7. SON OSMANLI MEBUSAN MECLİSİNİN TOPLANMASI VE MİSAK-I MİLLÎ.....	866
7.1. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanının Toplanması	866
7.2. Misak-ı Millî'nin Kabulü ve İlanı	869
7.3. İstanbul'un Resmen İşgali	871
8. ANKARA'DA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ VE FAALİYETLERİ (1920-1923).....	882
8.1. Meclisin Açılmasına Giden Süreç.....	882
8.1.1. Seçim Kararının Alınması ve Yapılan Çalışmalar	882
8.1.2. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılış Töreni	893
8.1.3. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Çalışmaya Başlaması	894

Meclis-i Mebûsan'ın güvenlik içerisinde çalışabileceğinin anlaşılmasından sonra kararlaştırılacağı hükmü, Milli Mücadele tarihi açısından çok önemli bir durum olmuştur. Çünkü 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un fiilî işgalinin ardından 18 Mart 1920 tarihinde Meclis-i Mebûsan'ın çalışmalarını İstanbul'un güvenliğinin sağlanacağı bir tarihe kadar ertelemesi üzerine Mustafa Kemâl Paşa, 19 Mart 1919 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti Başkanı olarak yayınladığı bir tamimle Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasını talep etmiştir. Bu statü de Amasya görüşmelerinde elde edilen önemli bir sonuçtur.

Amasya Görüşmelerinin önemini Atatürk, 24 Eylül 1924 tarihinde Amasya ziyareti sırasında şu şekilde açıklamıştır¹¹³⁵:

“Efendiler, milletin mevcudiyetini tanımayı küçüklük olarak görenler, kendilerinin Allah'ın gölgesi olduğunu iddia gafletinde, cüretinde, sahtekârlığında bulunanlar, en nihayet bu mukaddes varlığa ilk defa bu şehirde hürmete mecbur edilmiştir. Bu noktayı izah için bir iki kelime ilâve edeyim. Cümledeniz hatırlarsınız ki, Sivas Kongresinden sonra Temsil Heyeti, milletin iradesini temsil etmek üzere teşekkül etmiş idi. Ben o heyetin başkanı idim. Demin izah ettiğim makam sahiplerinin bir üyesi, millet mümessilleriyle karşı karşıya gelmeyi kabul ederek İstanbul'dan buraya, Amasya'ya gelmişlerdir. Ben, milletin mevcudiyetine hürmet, iradesine riayet şartını, esas olarak ihtiva eden bir itilâfnameyi o üyeye burada imza ettirmiştim. İşte bu itibarla Amasya, inkılâp ve Cumhuriyet tarihinde daima ehemmiyetini muhafaza edecek bir mevkie sahip olmuştur.”

3.6.4. Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya Gelişi*

Ali Rıza Paşa Hükümeti'ni temsilen Salih Paşa ile Heyet-i Temsiliye arasında Amasya'da gerçekleşen görüşmelerde üzerinde durulan en önemli konu Kanun-ı Esasi'nin amir hükmü gereğince Meclis-i Mebûsan'ın bir an evvel açılması olmuştur. Milli iradenin tecelligâhı kabul edilen meclisin işgal altındaki İstanbul'da açılması halinde mutlaka müdahale edileceği kanaatinde olan Mustafa Kemal Paşa meclisin İstanbul dışında güvenli bir yerde toplanması gerektiğini düşünüyordu.

1135 Atatürk'ün Söylev ve Demeçlerinin Konular İndeksi, Haz. Mehmet Evsile, Ankara, 1999, s.3.

* Prof.Dr. Mustafa Turan, Hacı Bayramı Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, mustafa.turan@hbv.edu.tr.

Esasen Mustafa Kemal Paşa, işgal altına alınan İstanbul'un durumunu Erzurum Kongresi'nin açılışında yaptığı konuşmasında da dile getirmişti. Bu konuşmasında, İstanbul'un İtilaf Devletlerince işgal edildiğini, gün geçtikçe artan bir şiddetle milli gururun tecavüze uğradığını, Osmanlı tebaasından olan Rum ve Ermeni unsurların gördükleri teşvik ve yardımlarla milli namusu yaralayacak taşkınlıklara başlayarak küstahça kanlı tecavüzlere koyulduklarını ve merkezi hükümetin acziyetinden dolayı cüretlerinin arttığını belirtmişti. Payitaht'ta milli iradenin bulunmadığı kanaati hâkim olduğundan İtilâf Devletlerince cansız bir vatan ve kansız bir millet neye layık ise onun uygulanmaya başlandığını ifade etmişti. Ayrıca İstanbul yönetiminin Mütarekenin hükümlerine uymayı, millet ve memleketin selameti ve emniyeti için elzem görüyor olması, işgal kuvvetleriyle iyi ilişkiler kurarak bunların, memlekete medeniyet, halka refah getirecekleri için Türk misafirperverliğine yakışır bir tarzda karşılanmalarını istiyor olması¹¹³⁶ da Mustafa Kemal Paşa'nın tereddütlerini doğruluyordu.

Tereddütlere rağmen İstanbul'da bulunan Meclis-i Mebusan'ın milli meclis olarak telakki edildiğini görmekteyiz. Ancak İstanbul'un işgal altında bulunması sebebiyle meclisin milli kararlar almasına ve bağımsız olarak yasama görevini yerine getirmesine imkân olmadığı aşîkârdır. Bununla birlikte İstanbul'da bulunan meclisin reddedilmesi gibi bir yol da takip edilmemiştir. Meclis-i Mebusan'ın nerede toplanacağı hususu tartışılırken Mustafa Kemal Paşa tarafından 1 Kasım 1919 tarihinde İstanbul teşkilâtına gönderilen yazıda "Meclis-i Mebusan var iken ayrıca bir kuvve-i milliyenin faaliyette bulunmasının memleket için zararlı olacağı" ifade edilmiştir. Devamında İstanbul'da toplanan mecliste mebusların memleket aleyhindeki bir kararı tasdik etmeleri halinde taşradaki Kuvâ-yı Milliye'nin bunu tanımayacağı ve bu suretle milletin kendi vekillerine karşı isyan etmiş gibi garip ve mantıksız bir durum ortaya çıkacağı, vatanın kurtuluşunun ancak meşru bir tarzda olacağı ifade edilmiştir¹¹³⁷. Bu durumda öncelikle meclisin İstanbul dışında bir yerde toplanmasına çalışılacaktır. Bu başarılamaz ise işgal altında da olsa Meclis-i Mebusan'ı toplamak suretiyle milli kararların alınmasının sağlanabileceği düşünülmüştür. Milli kararların alınabilmesi için de açılacak olan mecliste Milli Hareket'e destek olacak bir

1136 Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal**, C III, 15. Baskı, İstanbul, 1999, s.76.

1137 Kemal Atatürk, **Nutuk-Vesikalar**, C. III, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü yayını, İstanbul, 1960, s. 1135.

grubun bulunması son derece önemliydi. Yeterli çoğunluk sağlanabilir ise bu meclis Osmanlı Meclisi görünüşünden çıkacak ve bir anlamda Milli Hareket'in meclisi olacaktı. Bu suretle Mustafa Kemal Paşa Meclis'te milli iradenin hâkim olacağını ve istenen kararın alınabileceğini ümit ediyordu¹¹³⁸.

Amasya Mülakatı'nda, Milli Meclis'in nerede toplanması gerektiği hususunda İstanbul Hükümeti Heyeti ile ihtilafa düşülmüşse¹¹³⁹ de "Meclisin İstanbul'da toplanması güvenli olmayacaktır." kararı alındı. Bu karara rağmen Salih Paşa İstanbul'a döndükten sonra kabinede meclisin İstanbul'da toplanması kararlaştırıldı. Bu durum karşısında takip edilecek iki yol vardı:

1-Milli Teşkilat'ın düşünce ve faaliyetlerini İstanbul'da toplanacak mecliste savunmak üzere bir grup kurmak;

2-Halkın vatanın korunması konusunda silahlanıp teşkilatlanmasını sağlamak.

Amasya Mülakatı'ndan sonra Heyet-i Temsiliye'nin 16 Kasım 1919 tarihinde Sivas'ta gerçekleştirdiği, aralarında Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşaların da bulunduğu komutanların katıldığı toplantıda meclisin nerede toplanması gerektiği konusu uzun uzadıya tartışıldı ve alınacak tedbirler kararlaştırıldı¹¹⁴⁰. Toplantıda Mustafa Kemal Paşa, geçici olarak barışın imzalanmasına kadar meclisin Anadolu'da hükümetin uygun göreceği emin bir yerde toplanmasının uygun olacağı defalarca bildirilmiş olmasına rağmen Kabine'nin İstanbul'da ısrar ettiğini ifade etmesi üzerine Ali Fuat Paşa artık İstanbul'un merkezi hükümet olarak kabul edilemeyeceğini, idari ve askeri bakımdan bunun mahzurlarını belirttikten sonra özellikle demir yolu güzergâhı olması itibarıyla merkez-i hükümetin Seyitgazi veya Eskişehir olmasını teklif etti¹¹⁴¹. Kâzım Karabekir Paşa ise batıya doğru hareketin bu derece hızlı yapılmasının tehlikeli olacağı düşüncesinde idi.¹¹⁴² Kumandanların Sivas'ta

1138 Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C. III, MEB Yayını, İstanbul, 1991, s.17.

1139 Atatürk, **Nutuk**, s.169; Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C. II, TTK yayını, Ankara, 1988, s. 422; Protokolde yazılmamakla birlikte Milli Meclis'in Bursa'da toplanması da söz konusu edilmiştir. Bkz. Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, C. II, İstanbul, 1987, s. 317.

1140 Atatürk, **Nutuk**, s. 183.

1141 Kansu, **a.g.e.**, s. 445.

1142 Charles H Sherrill, **Bir Elçiden Gazi Mustafa Kemal**, Çev. Alp Ilgaz, Tercüman 1001

toplanmalarından önce kendisinden Heyet-i Temsiliye'nin Sivas'tan nakli konusunda görüşü sorulan Kazım Karabekir Paşa, 3 Ekim 1919 tarihli telgrafında Heyet-i Temsiliye'nin uzaklaşmasının doğu illerinin teşkilatsız kalmasına yol açacağından Sivas'ın batısına bile geçmemesi fikrinde olduğunu bildirmişti.¹¹⁴³ Mustafa Kemal Paşa ise bu görüşü tutarsız buluyor, Heyet-i Temsiliye'nin yalnızca doğu illerini temsil etmediğini, bütün memleketin milli güçlerini temsil ettiğini ve Ankara'ya taşınmasının doğu illerinde teşkilatsızlık doğuracak sebep olmadığını ifade ediyordu.¹¹⁴⁴ 28 Kasım 1919 günü yapılan toplantıda da meclisin Anadolu'da toplanmasına karşı çıkan Kazım Karabekir Paşa, İstanbul ile bozuşabileceklerini, Damat Ferit Hükümeti'nin tekrar gelebileceğini ve halkın ayaklanabileceğini söylüyor; Padişah'ı ve İngilizleri huylandırmaktan çekiniyordu.¹¹⁴⁵ Neticede Sivas'ta gerçekleşen bu toplantıda Kazım Karabekir Paşa da Heyet-i Temsiliye'nin doğu vilayetlerinden ziyade batı vilayetlerine yakın olması lazım geldiği fikrine katıldı.¹¹⁴⁶

Bu toplantıda alınan kararlar içerisinde yer alan “Milli Meclis İstanbul'da tolandıktan sonra mebuslar tam bir güvenlik ve serbestlikle yasama görevlerini yapmakta olduklarını ilan edecekleri güne kadar Heyet-i Temsiliye şimdiye kadar olduğu gibi İstanbul dışında kalarak milli vazifelerine devam edeceklerdir.” kaydı Mustafa Kemal Paşa'nın ve Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul'da toplanacak meclise pek de bel bağlamadıklarını göstermektedir. Zaten Amasya Tamimi'nde işaret edilen milli bir heyet olarak Erzurum Kongresi'nde kurulan Heyet-i Temsiliye aktif olarak faaliyette bulunuyordu. Ayrıca kongrelerde alınan kararlar Heyet-i Temsiliye'nin “muvakkaten/geçici” olarak kurulduğunu gösteriyordu. Yani milli meclis açılıncaya kadar meclisin yerine getirmesi gereken görevleri üstlenmiş gözükmese de gelişmeler ve ortaya çıkan tereddütler Heyet-i Temsiliye'nin toplanacak olan Meclis-i Mebusan'da etkili bir rol oynamasını zaruri kılıyordu. Bundan dolayı Meclis-i Mebusan toplanmadan önce Heyet-i Temsiliye'nin Sivas'tan batıda bir yere nakledilmesi gündeme geldi. Heyet-i Temsiliye'nin kuruluş gerekçesine bakarsak “Vatanın ve istiklâlin muhafaza ve teminine Merkezi Hükümet muktedir olmadığı takdirde maksadın temini için geçici bir

---

Temel Eser, yy-ty. s. 96.

1143 Atatürk, **Nutuk**, s. 229.

1144 Atatürk, **a.g.e.**, s. 229.

1145 Falih Rıfkı Atay, **Çankaya, Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar**, İstanbul 1980, s.198.

1146 Kansu, **a.g.e.**, C.II, s. 466.

hükümet teşekkül edecektir...” kararı, hakeza “...icraatının meclisin denetimine konulmasına çalışılacaktır.” kararı gereği Meclis-i Mebusan açıldıktan sonra da Heyet-i Temsiliye’nin meşru ve milli kararların alınması için çalışacağı anlaşılmaktadır.

Milli Meclis’in İstanbul dışında toplanması konusunda arzu edilen sonuç alınamadı. Dolayısıyla Meclis-i Mebusan marifetiyle işgale karşı diplomatik-meşru bir zeminde mücadele etmek düşüncesi de şüpheli gözükmektedir. Bu durumda İstanbul’da toplanmasına karar verilen meclisin açılmasına göre hareket edilmesi gerekiyordu. Bununla birlikte meclisin toplanması sürecinde gelişmelere kayıtsız kalınmayacak, İstanbul’da açılacak olan meclise katılacak olan mebusların ülkenin kurtuluşu konusunda birlikte hareket etmeleri için gayret edilecektir.

Meclisin İstanbul’da açılmasına başından beri karşı çıkan Mustafa Kemal Paşa, İtilaf Devletlerinin meclisi kapatmak için ne lazımsa yapacaklarını veya Padişah tarafından dağıtılacağını düşünüyor, bu durumda Anadolu’da toplanacaklarını söylüyordu¹¹⁴⁷. İstanbul’da meclisin açılmasına kadar Sivas’ta beklenerek hareketin yürütülmesi de doğru olmayacağından Heyet-i Temsiliye’nin Ankara’ya taşınması gerekli görüldü.

Heyet-i Temsiliye’nin Ankara’ya nakli konusundaki kararın öncelikle askeri gerekçelerle alındığı anlaşılmaktadır. Esasen 1919 yılı başlarında Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Anadolu’da Ankara’nın Milli Mücadele’nin yürütülebileceği en uygun merkez olacağından hareketle bir mukavemet merkezi olmasını tasarlamışlardı. Bu doğrultuda 20. Kolordu karargâhı Konya’dan Ankara’ya kaydırıldı ve kolordunun başına da Ali Fuat (Cebesoy) Paşa getirildi. Bu sayede Ankara Milli Mücadele’nin ilk günlerinde güvenilir bir merkez haline geldi. Hatta İstanbul’dan Anadolu’ya geçen ve Mustafa Kemal Paşa’ya katılmak isteyen birçok kimse önce Ankara’ya gelir, buradan da doğuya gönderilirlerdi. Erzurum ve Sivas Kongreleri yapıldığı tarihlerde Ankara önemli bir haberleşme merkezi haline gelmişti. Kongre merkezlerinden İstanbul’a gönderilecek önemli ve gizli haberler önce Ankara’ya, buradan da İstanbul’a güvenli bir şekilde ulaştırılırdı. Aynı şekilde İstanbul’dan gelen haberler de Ankara üzerinden kongre merkezlerine gönderilirdi. Konya, Kastamonu, Çorum, Eskişehir, Kütahya, Isparta, Burdur, Afyon Ali Fuat Paşa’nın kontrolündeydi ve bu yerlerin milli mücadeleye bağlanması konusunda Ankara önemli bir görevi yerine

1147 Kansu, a.g.e., C II, s. 523.

gelmektedir. 20-22.000 nüfuslu¹¹⁵³ bozkırın ortasında bir Anadolu kenti olan Ankara'da, kışın nefes kesen bir soğuk, yazın nefes aldırmayan bir sıcak vardır. Çıkan yangınlardan şehrin dörtte biri harap olmuştur.¹¹⁵⁴ Elleriindeki dokuma tezgâhları azaldıkça azalan Türk halkı fakirdir. Damları örtecek kiremit bulunmaz. Bütün bu sıkıntılara rağmen güçlü gelenekleri olan şehirde Ahilik müessesesine bağlı olarak bozulmamış bir disiplin içinde varlıklarını devam ettiren loncaların varlığı¹¹⁵⁵ Kuvâ-yı Milliye için Ankara'yı daha da önemli hale getiriyordu.

1918 yılının Aralık ayında İstanbul'dan trenle gelen iki bölük İngiliz askeri Ankara tren istasyonunu işgal etti. Gelen bir bölük İskoçyalı asker de iri atlarıyla Ankara'da bir gözdağı yürüyüşü yaparak Cebeci'de Demirlibağçe yakınında konakladı. 150 kişiden oluşan İngiliz birliği, daha sonra İttihat ve Terakki Kulübü, zabitan lokantası, askeri sinemadan başka istasyon civarında iki büyük binayı işgal etti. İngiliz askerlerinden sonra, bir Fransız birliği de Ulus'da "Şehir Bahçesi"ndeki ahşap binalara yerleşti. Fransız birliğinin asker sayısı İngiliz askerlerden daha azdı.¹¹⁵⁶

İngiliz ve Fransız birliklerinin Ankara'ya gelmeleriyle birlikte şehirdeki Ermenilerin taşkınlıkları da arttı. Bir Ermeni'nin "Bu Müslüman suçludur" diye İngiliz kumandanlığına ihbarda bulunması hiçbir şeyden haberi olmayan bir Türk'ün hapishaneye atılması için yeterli idi. Ermeniler bu şekilde şehrin ileri gelenlerinden 97 Türk'ü hapishaneye attırdılar, bazı Türkler de 1915'deki tehcir olayında parmağı vardır denilerek idam talebiyle yargılanmak üzere İstanbul'a gönderildiler. Ayrıca İngiliz birliklerinin Ankara'ya gelmesiyle diğer illerde bulunan Ermeniler ile Osmanlı hudutları dışından Anadolu'ya sızan çetelerin büyük bir bölümü Ankara'ya gelmeye başladılar ve doğudaki Ermenilerin yaptığı katliamlar bu defa Ankara'nın ilçelerinde görülmeye başlandı.¹¹⁵⁷

Ankara Valisi Muhittin Paşa, Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarı

1153 Balkan savaşlarından sonra, Ankara'da yapılan nüfus sayımında Ankara'nın nüfusu 27 000 civarında olup bunun 18.500'i Müslüman Türk, 6.800'i Ermeni, 1.800'ü Rum, 450'si Yahudi'dir. Bkz. Abdülkerim Erdoğan-Gökçe Günel, İstiklal Savaşı'nda Ankara, Ankara, 2007, s. 32; Bu rakamlar Birinci Dünya Harbi sonunda Ankara'nın nüfusunun bir hayli azaldığını göstermektedir.

1154 Erdoğan-Günel, a.g.e., s. 33.

1155 Kansu, a.g.e., C. II, s.184-185.

1156 Erdoğan-Günel, a.g.e., s. 57-59.

1157 Erdoğan-Günel, a.g.e., s. 59 vd.

olup valiliği döneminde milli faaliyetlere asla müsamaha göstermedi ve Kuvâ-yı milliyeye karşı bir tutum içinde oldu. Muhittin Paşa, Heyet-i Temsiliye'nin 13 Eylül 1919 tarihli kararı üzerine 19 Eylül 1919 tarihinde Kuvâ-yı Milliye tarafından alınarak Sivas'a gönderildi.¹¹⁵⁸ Bu olaydan sonra Ankara Vali Vekili olarak atanan Yahya Galip Bey ise çok hamiyetli ve iradeli bir insan idi. İstanbul'a sevk olunamayıp hapisanede tutulan 200 kadar İttihatçıyı serbest bıraktığı için kendisine Hakan unvanı verilmişti.

1919 yılının Nisan sonu veya Mayıs ayının ilk günlerinde Ankara'da "Azm-i Milli Cemiyeti" adı ile bilinen bir cemiyet kuruldu¹¹⁵⁹ ve işgaller karşısında halkın bilinçlendirilmesi için faaliyetlere girişti. Bu cemiyet daha sonra kurulan Ankara Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti¹¹⁶⁰ ile birleşti.¹¹⁶¹ 29 Ekim 1919 tarihinde teşekkül eden Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya geldiği tarihe kadar teşkilatlanmaya önem verdi ve memleket dâhilindeki milli faaliyetlerle irtibatlı olarak çalışmalarını sürdürdü.¹¹⁶²

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine 16 Mayıs 1919'da İstanbul'a protesto telgrafi çeken Ankaralılar,¹¹⁶³ 26 Mayıs 1919 günü de bir miting yaptılar. Yapılan mitingin ertesi günü Rıfat Efendi'nin başkanlığında bir toplantı yapılarak Ankara'dan bir Kuvâ-yı Milliye birliği kurulmasına karar verildi. Kurulan birliğe Ankara'da bulunan 400 jandarma talebesi, Ankara seğmenlerinden bir grup ve civardan gelen 3000 mahkûm katıldı. Bunlar atlı ve yaya olarak teçhiz edildiler, başlarına kara kalpaklar, bazıları da zeybek kıyafetinde Yunanlılarla savaşmak üzere gönderildiler.¹¹⁶⁴

18 Aralık 1919 günü çok soğuk ve karlı bir havada Sivaslıların

---

1158 Bayram Sakallı, **Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler ve Teşkilatlanma**, Ankara, 1998, s.59-63.

1159 Azm-i Milli Cemiyeti'nin kurucuları; kimyager Avni Refik (Berkman), öğretmen Mahir (İz), Ayaşlı Ali Rıza, öğretmen Yakup, Ekrem ve Fevzi Beylerdir. Bkz. Erdoğan-Günel, **a.g.e.**, s. 68-69.

1160 Cemiyet reisi Börekçizade Rıfat Efendi, azaları da Hoca Atıf Çayıroğlu Hilmi, Ömer Mümtaz, Kütükcüoğlu Ali ve Ekrem Beylerdir. Bkz. Enver Behnan Şapolyo, **Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi**, İstanbul1944, s. 250; Kansu, **a.g.e.**, C. II, s. 488.

1161 Erdoğan-Günel, **a.g.e.**, s. 69.

1162 Sakallı, , **a.g.e.**, s. 69.

1163 Sakallı, , **a.g.e.**, s. 54-55.

1164 Şapolyo, **a.g.e.**, s. 251

candan alkışları ve tezahüratları arasında Sivas'tan Ankara'ya gitmek üzere ayrılan Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye¹¹⁶⁵ Kayseri ve Kırşehir güzergâhından hareket etmeyi tercih ettiler. Gerek Kayseri gerekse Kırşehir ahalisi Mustafa Kemal Paşa ile heyettekilere büyük alâka göstermişlerdir. Heyet, güzergâhlarında bulunan Hacıbektaş köyüne geldi ve burada Alevi-Bektaşî dergâhını ziyaret etti.¹¹⁶⁶ Ankara vilayeti tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen 28 Aralık 1919 tarihli telgrafta Mustafa Kemal ve arkadaşlarının “Çelebi Cemalettin Efendi tarafından misafir edildikleri ve dergâh-ı şeref erkânı tarafından ziyafet verildiği ve tarikat-ı nazenin ricâliyle ulvilerin Kuvâ-yı milliyeye dâhil oldukları...” belirtilmektedir.¹¹⁶⁷ Hacı Bektaş'tan Mucur'a uğrayan heyetkiler bir gün burada kaldıktan sonra 24 Aralık günü Kırşehir'i'ne geldiler. Kırşehir'i'nde yoğun yağmura rağmen büyük bir merasim icra edildi.¹¹⁶⁸ 25 Aralık günü buradan hareket eden heyetkiler Kaman'a da uğradılar ve 26 Aralık gününü de Beynam köyünde geçirdikten sonra Ankara'ya gelmek üzere hareket ettiler.

27 Aralık 1919 Cumartesi, açık ve ılık bir hava, birkaç gün önce sepeleyen kar tutmamış. Sabah saatlerinden itibaren davullar ve zurnalarla bütün Ankara halkı karşılanmaya hazırlanmıştı. Çankaya ve Dikmen tepelerinde güzel sesli hafızlar ezan ve salâ okuyorlardı. Köylerden atlı ve kağnılarla binlerce kişi Ankara'ya gelmişti. Hacı Bayram Camii'nin önünde toplanarak dini merasim yapıldı. Kalabalık bir seğmen alayını, Ankara'da bulunan dervişler ile civar köylerden gelen Kızılbaş-Bektaşîler takip ediyordu. Bunların arkasında bütün esnaf ve mektepliler yürüyorlardı. Mektepliler İstasyon caddesine, seğmen alayının bir kısmı Dikmen bağlarına, bir kısmı Çankaya bağlarına, Kızılyokuş eteklerine ve diğer bir kısmı da İstasyon yoluna dizilmişlerdi. Jandarma ile yirmi kadar polis de burada idi. Halkın bir kısmı Namazgâh tepesine, bir kısmı da istasyon yoluna sıralanmışlardı.

Ankara şehri adına karşılama heyetinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti azasından Müftü Börekçizade Rifat Efendi, Binbaşı Fuat Bey, Kınacızade Şakir Bey, Aktarbaşızade Rasim Bey, Toygarzade Ahmet,

1165 Heyet-i Temsiliye üyeleri ve kfile toplam 19 kişiden oluşuyordu. Bkz. Oğuz AYTEPE, “Ankara'nın Merkez ve Başkent Olması”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 33-34 (Mayıs-Kasım 2004), s. 19

1166 Kansu, *a.g.e.*, C II, s.492-495; Şapolyo, *a.g.e.*, s. 251-253.

1167 Mustafa Turan, “Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi: Milli Temsil Meselesi”, *Gazi Akademik Bakış*, C V, S.10, Yaz 2012, s. 24.

1168 Turan, *aynı yer*.

Ademzade Ahmet, Hatip Ahmet, Kütükçüzade Ali, Hanifzade Mehmet, Bulgurzade Tevfik Beyler vardı. Dikmen bağlarının eteğinde Eskişehir Mebusu Emin (Sazak) ve Ankara eşrafından Naşit Efendi ile arkadaşları bekliyorlardı. 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa ve Vali Vekili Yahya Galip Bey Gölbaşı'nda idiler. Toplanan ahali arasında bir dalgalanma oldu. Otomobil yaklaşınca heyecan son haddine varmıştı. Davullar çok daha coşkuyla vuruyordu.

Mustafa Kemal Paşa Kızılyokuş'a geldikleri zaman seğmenlerin önünde duran otomobilden indi ve onlara doğru ağır ağır yürüdü. Hepsini bir anda esas duruşa geçtiler. Her soluk tek can olmuştu. Bütün gözler, onun gözlerinde düğümlüydü. Vakur ve sert bir sesle:

- *Merhaba Efendiler! dedi.*
- *Sağol Paşa Hazretleri...*
- *Arkadaşlar! Buraya neden geldiniz?*
- *Millet yolunda can vermeye geldik!*
- *Fikrinizde sabit misiniz?*
- *And olsun.*
- *Var olunuz.*¹¹⁶⁹

Heyet Ankara'nın içine girdiğinde bugünkü Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin bulunduğu yerde toplanan Ankara ulemasının yanına gelince Rifat Efendi'nin:

- *"Hoş geldiniz, safa geldiniz. Kademler getirdiniz. Memleketimizi aydınlattınız. Canla başla sizinle beraberiz!.."* sözlerine teşekkür ettikten sonra Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tekrar otomobile binerek istasyona doğru ilerlediler. Mustafa Kemal gelirken istasyonda bulunan İngiliz kumandanı Mister Vitol yağız bir atın üstüne binmiş duruyor; Forbus adlı bir İngiliz de mütemadiyen fotoğraf çekiyordu. Mustafa Kemal Paşa istasyondan ayrıldıktan sonra tekrar otomobiline binerek, şehre doğru ilerlediler. Birinci Millet Meclisi olacak olan binaya Fransız bayrağı çekilmişti. Millet bahçesindeki barakalarda bulunan Fransız askerleri de yüksek duvarın üstünden bu coşkulu manzarayı seyrediyorlardı. Otomobil, Karaoğlan'a doğru ilerledi ve buradan Hacı Bayram Camii'ne geldi. Hacı Bayram Veli (Hz.)'nin türbesi ziyaret edildikten sonra hükümet binasına gidildi; daha sonra ikametlerine tahsis

1169 Kansu, a.g.e., C II, s. 497-498; Şapolyo, a.g.e., s. 263-265.

edilen Ziraat Mektebi'ne doğru yola çıktılar.¹¹⁷⁰

Ankara'da haftalık yayınlanan Ankara Gazetesi 29 Aralık 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa ve heyetinin Ankara'da karşılanmasındaki coşkuyu özetle şöyle dile getirmektedir:

Üç gün önceden başlayan hazırlıklar ve tezahürat havanın adeta baharı andıran letafetiyle öyle bir şekil almıştı ki, şehrin her yerinde bir düğün veya milli bir bayram havası görülmüyordu. Kadın-erkek bütün halk sokaklara dökülmüş, neşeli bir bekleyiş içinde akın akın heyetin geleceği yöne koşuyordu. Merkez sancağa tabi kazalardan gelenlerle mahalli eşraf, mülki idareciler ve memurlar, subaylar, ulema karşılamaya çıkmışlardı. Bütün mektepler ve mevcut talebeler, esnaf heyetleri, milli kıyafetleri ve milli oyunları ile Ankara delikanlıları (seğmenler) ve bütün halk hasretle ve samimiyetle heyeti karşıladılar.

*Ankara'nın tarihinde hiçbir olay, hiçbir hareket bugünkü tezahürat kadar esas ruhundan, milletin ruhundan doğmamıştır. Bu samimi coşku, müdafaa-i hukuk-ı milliyenin tecellisindeki azim ve hedefindeki kutsiyettendir. Kesinlikle anlıyoruz ki, bu millet, artık insanca, bugün insanlık adına kabul edilen her türlü hukuka sahip olarak yaşamak istemektedir. Milli teşkilat, milletin öz yüreğinden taşan en asil, en nezih duygular ile beslenerek büyümüş, vatanın ve Türklüğün kurtuluşunu gerçekleştirmeye azmetmiştir.*¹¹⁷¹

Ankara gazetesindeki bu ifadeler dışında yukarıda bahsi geçen Ankara Valiliğinin Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gelişini Dahiliye Nezareti'ne bildirdiği 28 Aralık 1919 tarihli yazısında yer alan "...binlerce süvâri Kuvâ-yı milliye efradı ile yüz binlerce ahâlinin " karşılamaya geldikleri, karşılayanların önemli bir kısmının silahlı olduğu ifadeleri biraz abartılı olmakla birlikte 27 Aralık'ta Ankara'daki coşkuyu anlatması bakımından kayda değerdir. Ortada milli bir ordunun olmadığı bir tarihte Mustafa Kemal Paşa ve heyetkilerin büyük bir coşkuyla karşılanması Milli Mücadele'nin yürütülmesi hususunda Ankara'nın bütün imkân ve gücüyle desteği anlamını taşıyordu.

Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya gitmek üzere hareket etmeden bir gün önce 17 Aralık 1919 tarihinde bir tamim ile Meclis-i Mebusan'a katılacak olan mebusların İstanbul'a gitmeden önce milli istiklal ve vatanın bütünlüğünü temin gibi önemli konuları görüşmek ve bu konuda icap

1170 Erdoğan-Günel, a.g.e., s. 116 vd.

1171 Kansu, a.g.e., C.II, s. 501.

eden hareket tarzını belirlemek üzere Heyet-i Temsiliye'nin bulunduğu yerde bir toplantı yapılacağını bildirmişti. Ankara'ya geldikten hemen sonra da 29 Aralık 1919 tarihinde mebusların 5 Ocak 1919 tarihinden itibaren Ankara'ya gelmelerini istedi.¹¹⁷² Bu önemli teşebbüs Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye'nin Meclis-i Mebusan'da etkili olmak ve inisiyatifi ellerinde bulundurmak istediklerini göstermekteydi.

3.7.SON OSMANLI MEBUSAN MECLİSİNİN TOPLANMASI VE MİSAK-I MİLLÎ*

3.7.1. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Toplanması

Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919)'nden sonra İstanbul'daki Damat Ferit Paşa Hükümetine koşulan iki şarttan biri Sivas Kongresi kararlarını kabul etmesi iken diğeri seçimlerin bir an önce yapılarak Mebusan Meclisi'nin açılmasıydı. Bu şartı kabul etmeyen Damat Ferit Paşa Hükümeti, sonunda istifa etmek zorunda kalmış ve Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulmuştu. Nitekim Ali Rıza Paşa Hükümeti, yukarıda belirtilen iki şartı kabul ederek hükümet olmuştu.

Anadolu-İstanbul uzlaşmasının sonucu kurulan Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin ilk işi, 7 Ekim 1919'da, seçim kararnamesini yayınlanmak oldu. Bunun ardından, Meclis-i Mebusan seçimleri, iki dereceli olarak 15 Ekim'de İstanbul'da başlamış; 15 vilayet, 35 mülhak liva ve 16 müstakil livada yapılmıştı.¹¹⁷³ Bu seçimler, yaklaşık iki buçuk ay (15 Ekim-28 Aralık 1919) kadar sürmüştü. Bunun sebebi, mütareke ve işgal şartlarıydı. Mesela, Yunan ve Fransız işgal bölgelerinde izin verilmesine rağmen zor da olsa seçimler yapılabilmiş; Antep, Urfa, Maraş ikişer, İçel ise bir milletvekili çıkarmışlardı.¹¹⁷⁴ Adana'dan seçilen iki milletvekili Meclis'e katılamamıştı.¹¹⁷⁵

Diğer taraftan, daha önceleri Meclis-i Meb'ûsân'a temsilci gönder-

1172 Atatürk, *Nutuk-Vesikalar III*, s. 1166-1167.

* Prof. Dr. Mustafa Budak, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi, mustafa.budak@istanbul.edu.tr

1173 Taha Niyazi Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s.291.

1174 *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre 4, İctima (İctima-i Fevkalade), İn'ikad 1 (12 Kanun-ı sani 1336), s.3-4; Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Cumhuriyet 1920*, Başnur Matbaası, Ankara, 1970, s. 295-303.

1175 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele II*, İkinci Basım, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.175-176.